

BARIŞÇIL TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ YAPMA HAKKI VE DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

**Barişçıl Gösterilere Orantısız Güç Kullanımının Avrupa İnsan
Hakları Sözleşmesi'ne Uygunluğu Sorunu Üzerine**

RIGHT TO FREEDOM OF ASSEMBLY AND PEACEFUL

DEMONSTRATION AND THE OBLIGATIONS OF THE STATE

**On the Question of the Compatibility with the European Convention
on Human Rights of the Use of Disproportionate Force Against Peaceful
Demonstrations**

Ümit KILINÇ*

Özet: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi ile korunan ve demokratik bir toplumdaki temel haklardan biri olan barişçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı kullanılırken ve kullanıldıktan sonra devletin yükümlülükleri nelerdir? Göstericilere karşı kullanılan orantısız gücün sonuçları nelerdir? Bu makalede yazar, yukarıdaki sorulara, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatları ışığında cevap vermeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: AHİM, AHİS, Orantısız güç, Toplanma ve gösteri yapma hakkı, Pozitif yükümlülük, Negatif yükümlülük, Etkili soruşturma, Orantılılık ilkesi, Biber gazı, İfade özgürlüğü, Demokratik toplum, İzinsiz gösteri.

Abstract: What are the obligations of the State during and after the exercise of the right to freedom of assembly and peaceful demonstration, which is guaranteed under Article 11 of the European Convention on Human Rights and which constitutes one of the fundamental freedoms in a democratic society? What are the consequences of the use of disproportionate force against demonstrators? In this article, the author attempts to respond the aforementioned questions in the light of the case-law of the European Court of Human Rights.

Keywords: ECtHR, ECHR, Disproportionate force, Right to freedom of assembly and peaceful demonstration, Positive obligation, Negative obligation, Effective investigation, Principle of proportionality, Tear gas, Freedom of expression, Democratic society, Unauthorised demonstration.

* Dr., Avukat-Strasbourg Barosu ve İzmir Barosu ve Öğretim Görevlisi-Fransa Strasbourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi

GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihatlarına göre toplanma ve gösteri yapma hakkı, demokratik toplumda korunan temel haklar arasında yer almakta ve 10. madde ile korunan ifade özgürlüğüyle birlikte, demokratik toplumun temelini oluşturmaktadır. Toplanma ve gösteri yapma hakkının güvence altına alınmadığı bir ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün olmadığından, bu hak demokrasinin vazgeçilmez bir koşuludur ve onun ayrılmaz bir parçasıdır¹. Bu hak sayesinde vatandaşlar, politikacıların ve ülkeyi yönetenlerin davranışlarını eleştirme, ülkede uygulanan politik uygulamalar ve projeler üzerinde etkide bulunma ve demokratik taleplerini dile getirme imkanına sahip olmaktadırlar². Bu yönüyle toplanma özgürlüğüne ve göstericilerin ifade özgürlüklerine müdahale yapılması demokrasiyi işlevsiz kılmakta, hatta demokratik toplumun varlığını tehlikeye sokmaktadır. Toplanma ve gösteri yapma hakkı kullanılırken, ulaşılmak istenen amaç ve kullanılan ifadeler ne kadar rahatsız ve şok edici olursa olsun, devlet makamlarının bu hakka müdahaleden kaçınmaları gerekmektedir³.

Sözleşme'nin 11. maddesi⁴ “[h]erkes[in] barışçıl olarak toplanma (...) hakkına sahip” olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ilke olarak,

¹ Gökçen Alpkaya, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Temmuz-Eylül 2001, Cilt 56, Sayı 3, s. 2.

² Ziya Çağa Tanyar, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplanma ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, *AÜHFD*, 60 (3) 2011, s. 598.

³ AİHM, Alekseyev/Rusya, n° 4916/07, n° 25924/08 ve n° 14599/09, 21 Ekim 2010 tarihli karar, § 80 ve Serguei Kouznetsov/Rusya, n° 10877/04, 23 Ekim 2008 tarihli karar, § 45.

⁴ Sözleşme'nin 11. maddesindeki haklar (toplanma özgürlüğü hakkı ve örgütlenme özgürlüğü hakkı), kişinin başkalarıyla birlikte kullandığı haklar olduğundan, toplu haklar kategorisinde değerlendirilmektedir. Fakat bu hakların toplu olarak kullanılması, bireylerin tek başına bu haklardan faydalanmayacağı anlamına gelmemektedir. 11. maddedeki haklardan gerçek kişi/tüzel kişi veya şahıs/topluluk ayrımı olmadan “herkes” faydalanmaktadır. Bu nedenle Sözleşme'nin bu hükmünde korunan haklar, hem toplu haklar hem de bireysel haklar kategorisine girmektedir (Osman Doğru & Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi*, 2. Cilt, Avrupa Konseyi/Yargıtay, Ankara, 2013, s. 429). Ancak bu hakkı diğer bireysel haklardan ayıran en önemli yanı, kolektif olarak başkalarıyla birlikte de kullanılabilmesidir (Jean Raymond, “La liberté de manifester selon la Convention européenne des droits de l'homme», *Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme*, n° 4, 1990, s. 332).

barışçıl olmayan ve şiddet içeren silahlı bir toplantı veya gösteri yürüyüşü Sözleşme'nin 11. maddesi anlamında korunmamaktadır⁵. Mahkeme, bu durumu *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan* kararında⁶ açıkça belirtmiş ve 11. maddede korunan toplanma özgürlüğünün şiddet içeren veya şiddeti yayma amacıyla olan bir gösteriye ve göstericilere uygulanmayacağını ifade etmiştir.

Gerçekten de AİHM, Sözleşme'ye uygunluk denetimini yaparken şiddet kullanan göstericiler ile barışçıl göstericiler arasında ayırım yapma yoluna giderek, sadece barışçıl göstericilerin 11. madde ile korunan toplanma ve gösteri yapma hakkından faydalandıklarını belirtmektedir⁷. Buna karşın şiddet içeren, şiddete çağrı niteliğinde olan ve demokratik değerlerin ortadan kaldırılmasının savunulduğu gösteriler dışında, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğüne müdahale edilmesi demokratik toplumda gerekli değildir ve çoğu zaman demokratik toplumun varlığını tehlikeye sokmaktadır⁸.

⁵ Her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşü Sözleşme'nin 11. maddesinin kapsamına girmektedir. Bir toplantı veya yürüyüşün Sözleşme tarafından korunması için, bir kamusal niteliğe sahip olması, demokratik bir niteliğe sahip olması ve ifade özgürlüğü ile karakterize edilmesi gerekmektedir (Gökçen Alpkaya, a.g.e., ss. 5-7).

⁶ AİHM, *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan*, n° 29221/95 ve n° 29225/95, 2 Ekim 2001 tarihli karar, § 77. Ancak bu tespite rağmen, toplantı veya gösteri yürüyüşü şiddet içerse de Mahkeme, yapılan başvuruyu konu bakımından yetkisizlik (*ratione materiae*) nedeniyle reddetmemektedir ve çoğu zaman, 11. maddeyi davaya uygulayarak bu durumu orantılılık incelemesini yaparken dikkate almakta ve başvuruyu genelde reddetmektedir (Bkz., örnek olarak, AİHM, *Kamil Kartal ve diğerleri/Türkiye*, n° 29768/03, 16 Aralık 2008 tarihli kabuledilemezlik kararı).

⁷ Bu duruma en iyi örnek *Ezelin/Fransa* (n° 11800/85, 26 Nisan 1991 tarihli karar) kararıdır. Bu davada, avukatlar derneğinin başkan yardımcısı olan başvurucu, mahkeme kararlarını eleştirmek için bir gösteri düzenlemiştir. Gerekli izin alınmış ve gösteri yapılmıştır. Bu gösteride, göstericiler polise küfürler savurmuş ve duvarlara mahkemeleri eleştiren afişleri asmışlar. Savcının talebi üzerine başvurucu hakkında bir disiplin cezasının verilmesinin yerinde olmadığına karar vermiş ancak bu karar, istinaf mahkemesi tarafından bozularak başvurucuya kınama cezası verilmesine karar verilmiştir. İstinaf mahkemesi gerekçe olarak, başvurucunun küfürlere karşı çıkmadığını ve bu durum karşısında kortejden çıkması gerekirken çıkmadığını öne sürmüştür. Aynı tespitleri *Yargıtay*'da yapmıştır. AİHM, bazı göstericilerin şiddete başvurduğunu kabul etmiştir ancak, başvurucunun şiddete başvurduğunu ve küfür ettiğinin tespit edilmediğini ve eleştiri sınırlarını aşacak hiç bir hareketinin olmadığını ifade ederek Fransa'yı mahkum etmiştir.

⁸ AİHM, *Alekseyev/Rusya*, a.g.k., § 80 ve *Serguei Kouznetsov/Rusya*, a.g.k., § 45.

AİHM'in Sözleşme'nin 11. maddesi ile ilgili denetim kontrolü, 8, 9 ve 10. maddeler ile aynıdır. AİHM toplantı ve dernek kurma özgürlüğüne yapılan müdahalenin, "yasa" ile öngörülüp öngörülmediğini, bu müdahalenin 11. maddenin 2. fıkrasında belirtilen meşru amaçlardan birine yönelik olup olmadığını ve "demokratik toplumda gerekli" olup olmadığını incelemektedir. Müdahalenin "yasa" ile öngörülebilmesi için, müdahalenin temelinde yatan mevzuat hükmünün ulaşılabilirlik ve öngörülebilirlik kriterleri karşılaması gerekmektedir. Başka bir deyişle söz konusu "yasadan" halkın haberdar olması (ulaşılabilirlik kriteri) ve bu "yasanın" vatandaşların kendi davranışlarını düzenlemelerine imkan verecek kadar açık ve anlaşılır hükümler içermesi (öngörülebilirlik kriteri) gerekmektedir. "Demokratik toplumda gereklilik" konusunda ise AİHM, toplanma ve gösteri yapma hakkının sınırlandırılmasının "zorlayıcı bir sosyal gereksinime" cevap verip vermediğini, bu hakkın sınırlandırılmasında iç hukuk yargı organları tarafından kullanılan gerekçelerin sınırlamayı haklı kılmak için "yeterli" ve "yerinde" olup olmadığını ve "orantılılık ilkesi" gereği, sınırlama ve ulaşılmak istenen meşru amaç arasındaki orantı olup olmadığını incelemektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü değişik şekiller alabilmektedir : klasik toplanma ve gösteri yapmanın dışında, kamusal bir alanda hareketsiz kalma, oturma eylemi yapma⁹ ve hatta yol kesme¹⁰, grev yapma¹¹ ve bir yerin işgali¹² dahi Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamında korunan toplanma ve gösteri yapma hakkının kapsamında girmektedir¹³. Sözleşme'nin bu hükmü aynı zamanda, özel toplantıları ve kamuya açık yerlerde yapılan toplantıları da kapsamaktadır¹⁴. Ayrıca, bir gösterinin veya toplantının yasal olmaması, bu gösterinin veya toplantının barışçıl olmadığı anlamına gelmemektedir : Sözleşme'nin 11. maddesi barışçıl ama yasal olmayan gösteri ve yürüyüşlere de uygulanmaktadır¹⁵.

⁹ Örnek olarak, Samüt Karabulut/Türkiye, n° 16999/04, 27 Ocak 2009 tarihli karar.

¹⁰ AİHM, Barraco/Fransa, n° 31684/05, 5 Mart 2009 tarihli karar.

¹¹ AİHM, Urcan ve diğerleri/Türkiye, n° 23018/04, 23042/04, 23034/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 ve 23676/04, 17 Temmuz 2008 tarihli karar.

¹² AİHM, Cissé/Fransa, n° 51346/99, 9 Nisan 2002 tarihli karar.

¹³ Ziya Çağa Tanyar, a.g.e., s. 604.

¹⁴ Frédéric Sudre vd, Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, 6. baskı, Puf, Paris, 2011, 689.

¹⁵ Mahkeme bu tespiti Cissé/Fransa kararında (a.g.k.) varmıştır. Mahkeme bu davada, Fransa'da kaçak yaşayanların yasalara aykırı bir şekilde bir kiliseyi işgal etmesini ve burada açlık grevi yapmasını barışçıl bulmuş ve Sözleşme'nin 11.

Barışçıl bir şekilde toplanma özgürlüğü hakkını kullanan şahıslar aynı zamanda ifade özgürlüklerini de kullandıkları için, Sözleşme'nin 11. maddesi, 10. madde ışığında incelenmektedir¹⁶. Bu yönüyle ifade özgürlüğü gibi, toplanma özgürlüğünün geniş buna karşın, bu özgürlüğe getirilen sınırlamaların dar yorumlanması gerekmektedir. Sözleşme'nin 10. maddesi ile 11. maddesi arasındaki bağ dikkate alındığında¹⁷, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı da bir dereceye kadar abartma ve tahrik etme hakkını da kapsamaktadır. AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı kapsamında, iktidarı, toplumun bir kesimini veya çoğunluğunu ve kamu makamlarını rahatsız edici ifadeler kullanılabileceğini belirtmektedir¹⁸.

Aynı şekilde, kamuoyunu ilgilendiren ve kamusal sorunları işleyen toplantı ve gösteri yürüyüşleri Sözleşme sisteminde geniş bir korumadan faydalanmaktadır¹⁹. AİHM'e göre, toplantı ve gösteri yapma hakkını kullanan şahısların bir azınlık grubuna ait olması²⁰ veya azınlıkta kalan bir fikri²¹ veya bir etnik aidiyeti²² veya ayrılıkçı düşün-

maddesinin uygulanabilir olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, rahibin onayıyla kiliseyi işgal eden yabancıların ibadet edenleri engellemediğini, herhangi bir şiddet gösterisinde bulunmadıklarını ve kamu düzenini bozmadıklarını belirtmiştir. İşgalcilerin amaçları halkın dikkatini, Fransa'da yabancıların başvurularının idare tarafından incelenme biçimi ve başvurularına uygulanan yasa maddesi konusunda çekmektir. AİHM Sözleşme'nin 11. maddesinin bu davaya uygulandığına ancak, bu maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Gerekece olarak, iki ay süren işgalde başvuruçuların açlık grevi yaptıklarını, bu süre içinde polisin müdahale etmediğini, ancak iki aydan sonra açlık grevi yapanların sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını ve kilisede kalma şartlarının ağırlaştığını söyleyerek kiliseden çıkarmak için yapılan müdahalenin Sözleşme'nin 11. maddesi ile uyumlu olduğu sonucuna varmıştır.

¹⁶ AİHM, Ollinger/Avusturya, n° 76900/01, 29 Haziran 2006 tarihli karar, § 38 ve Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)/Türkiye, n° 23885/94, 8 Aralık 1999 tarihli karar, § 37.

¹⁷ Bazı yazarlar toplantı yapma ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını ifade özgürlüğünün doğal bir uzantısı olarak görmektedirler. Örnek olarak, bkz., Michele de Salvia, *Compendium de la CEDH : Les principes directeurs de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l'homme*, 1. Vol., N.P. Engel, Kehl, Strasbourg, Arlington, Va, 2003, s. 532.

¹⁸ AİHM, Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan, a.g.k., § 86.

¹⁹ Osman Doğru & Atilla Nalbant, a.g.e., s. 430.

²⁰ AİHM, Baczkowski ve diğerleri/Polonya, n° 1543/06, 3 Mayıs 2007 tarihli karar ve Alekseyev/Rusya, a.g.k.

²¹ AİHM, Barankevich/Rusya, n° 10519/03, 26 Temmuz 2007 tarihli karar.

²² AİHM, Tourkiki Enosi Xanthis ve diğerleri/Yunanistan, n° 26698/05, 23 Temmuz 2008 tarihli karar.

celeri²³ savunmaları durumunda, çoğunluğun veya çoğunlukta olan fikirlere sahip olanların bunlara saygılı davranması gerekmektedir²⁴ çünkü, hoşgörü ve başkalarının fikirlerine saygı demokratik toplumun en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır²⁵.

Bu çalışmada ele alınacak konu, devletin AİHS'in 11. maddesi altında korunan barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili yükümlülüklerinin neler olduğudur. AİHM içtihatlarına göre devletin sadece, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında (I) değil ama aynı zamanda, bu toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden sonra²⁶ da bazı yükümlülükleri bulunmaktadır (II).

I- BARIŞÇIL TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ SIRASINDA DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Özellikle göstericilere karşı tazyikli su sıkma, kaba dayak atma, gaz bombaları kullanma ve zorla dağıtma ve gözaltına alınma işlemleri başta olmak üzere, polis tarafından orantısız güç kullanımı ve kamu makamlarının bu konudaki yaklaşımları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) bazı hükümlerini ihlal edebilmektedir. Halbu ki, devletin izin almayan barışçıl bir gösteri grubuna müdahaleden kaçınma negatif yükümlülüğü ile birlikte (A), bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı bir şekilde yapılması konusunda gerekli tedbirleri alma pozitif yükümlülüğü vardır (B).

A) Devletin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale etmeme negatif yükümlülüğü

Türkiye'de toplantı ve gösteri yapma bildirim sistemine tabi tutulmuştur. AİHM içtihatlarına göre, barışçıl bir gösteri yapmak için önceden izin almak veya bildirimde bulunmak gerekmemektedir. Buna karşın, bir gösterinin veya yürüyüşün izne veya bildirimle bağlanması

²³ AİHM, Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan, a.g.k., §§ 95-98.

²⁴ AİHM, Oya Ataman/Türkiye, n° 74552/01, 5 Aralık 2006 tarihli karar, § 48 ve Bukta ve diğerleri/Macaristan, n° 25691/04, 17 Temmuz 2007 tarihli karar, § 37.

²⁵ AİHM, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye, n° 20641/05, 25 Eylül 2012 tarihli karar, § 48, § 58 ve § 67.

²⁶ Devletin aynı zamanda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden öncede yükümlülükleri vardır. Örneğin, barışçıl bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmak isteyen şahısları engellememe yükümlülüğü (bu konuda bkz., Djavit An/Türkiye, n° 20652/92, 20 Şubat 2003 tarihli karar).

başlı başına Sözleşme'nin 11. maddesine aykırı değildir²⁷ ve devletler kamu düzenini ve ulusal güvenliği korumak için bir toplantıyı veya gösteriyi belli bir prosedüre bağlayabilirler²⁸.

Bildirim ve/veya izin prosedürü devletin yükümlülüğü konusunda iki yönüyle önemlidir: ilk olarak bu prosedür, devlete ve devlet makamlarına bir gösteri yürüyüşünün barışçıl olduğu konusunda teminat vermektedir. İkinci olarak, bu prosedür devlet makamlarına, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli tedbirleri alma imkanı vermektedir. Başka bir deyişle, izin alındıktan sonra devletin, toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale etmeme negatif yükümlülüğü ile birlikte, bu toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı yapılması için gerekli tedbirleri alma pozitif yükümlülüğü oluşmaktadır²⁹.

Gösteri yürüyüşünün yapılmasının izne bağlandığı durumlarda AİHM, iznin gösterinin düzenlenmesini imkansız hale getirecek şekilde verilmemesi gerektiğini söylemektedir³⁰. İznin çok geç verilmesi veya gereğinden fazla bilgi ve belge istenmesi buna örnek olarak gösterilebilir. İznin verilmemesi ve buna karşın göstericilerin barışçıl bir şekilde yürümeleri durumunda bu gösteriye müdahale edilmesi, Sözleşme'nin 11. maddesi anlamında sorun çıkarabilmektedir. Yine soyut kamu düzeninin korunması öne sürülerek gerekçesiz bir şekilde bir barışçıl toplantının yasaklanması, toplanma ve gösteri yapma hakkını ihlal etmektedir³¹. İzin alınmasının imkansız olduğu veya kamuoyunun dikkatini çekmek için güncel konularda hemen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi gerektiği durumlarda, izin alınmadan barışçıl gösteriler düzenlenebilir³². Kısacası, barışçıl olması durumunda izinsiz yapılan bir gösteriye veya toplantıya devletin müdahaleden kaçınması³³ ve bu gösteri ve yürüyüşe kamu makamlarının hoşgörü göstermeleri gerekmektedir³⁴.

Mahkeme ayrıca, iznin verilmemesi için öne sürülen gerekçelerin ikna edici olması gerektiğinin altını çizmektedir. Örneğin, bir gösteri-

²⁷ AİHM, Skiba/Polonya, n° 10659/03, 7 Temmuz 2009 tarihli kabuledilemezlik kararı.

²⁸ AİHM, Gün ve diğerleri/Türkiye, n° 8029/07, 18 Haziran 2003 tarihli karar, § 80.

²⁹ Frédéric Sudre vd, a.g.e., 689.

³⁰ AİHM, Skiba/Polonya, a.g.k.

³¹ AİHM, Makhmudov/Rusya, n° 35082/04, 26 Temmuz 2007 tarihli karar.

³² AİHM, Bukta ve diğerleri/Macaristan, a.g.k.

³³ Örnek olarak, AİHM, Baczkowski ve diğerleri/Polonya, a.g.k.

³⁴ Ziya Çağa Tanyar, a.g.e., s. 520.

nin terörist bir saldırının varlığı öne sürülerek dağıtılması başlı başına yeterli değildir. Bu saldırının var olduğunun şüpheye yer bırakacak şekilde ortaya konulması gerekmektedir³⁵. Ayrıca, barışçıl bir gösterinin sırf yasadışı bir örgüt istemiş ve planlamış diye yasaklanması da, Sözleşme'nin 11. maddesi anlamında yeterli değildir³⁶. *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan* davasında³⁷ AİHM, Anayasa'ya aykırı bulunan bir derneğin organize ettiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sadece bu nedenle yasaklanamayacağını, bir gösteride şiddete çağrı veya şiddete başvurma söz konusu değil ise veya göstericilerin demokrasiyi şiddet yoluyla devirme amaçları yok ise, kamu otoritelerinin bu tür gösteri yürüyüşlerini yasaklayamayacağını ve bu yürüyüşlere müdahalede edeseyeceğini belirtmiştir.

Bir gösteride ayrılıkçı sloganlar atılması³⁸ veya bir gösterinin terör örgütünü ve liderini desteklemek için yapılması da başlı başına bu gösterinin yasaklanması için yeterli değildir. Dikkate alınacak tek kriter şiddete başvurma ve şiddete çağrının söz konusu olup olmasıdır³⁹. AİHM, başvurucunun organize ettiği bir toplantıda şiddete çağrıda bulunmuşsa ve akabinde yapılan gösterilerde şiddet kullanılmışsa, verilen 1 sene 3 ay hapis cezasının Sözleşme'nin 11. maddesine uygun olduğuna karar vermiştir⁴⁰.

Aynı şekilde barışçıl gösteriye katılmak için de izin almak gerekmemektedir ve gösterilere katılmaktan dolayı alınacak tedbirlerden göstericilerin korunması, Sözleşme'nin 11. maddesinin kapsamına girmektedir⁴¹. AİHM önünde, polisin şahısların gösteri yürüyüşüne katılımlarının engellenmesi, onların şiddet kullanarak dağıtılması ve göstericiler hakkında disiplin veya cezai soruşturma açılarak cezalandırılmaları sorun çıkarmaktadır. Toplanma özgürlüğü hakkına yapılan bu müdahaleler, dernek üye ve yöneticileri⁴², meslek örgütü

³⁵ AİHM, İvanov ve diğerleri/Bulgaristan, n° 46336/99, 24 Kasım 2005 tarihli karar.

³⁶ AİHM, Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan, a.g.k.

³⁷ a.k.

³⁸ a.k., § 95-98.

³⁹ AİHM, Turan Biçer/Türkiye, n° 3224/03, 30 Kasım 2010 tarihli karar.

⁴⁰ AİHM, Osmani ve diğerleri/Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, n° 50841/99, 11 Ekim 2001 tarihli kabuledilemezlik kararı.

⁴¹ Örnek olarak, AİHM, Gazioğlu ve diğerleri/Türkiye, n° 29835/05, 17 Mayıs 2011 tarihli karar.

⁴² AİHM, İzmir Savaş Karşıtları Derneği ve diğerleri/Türkiye, n° 46257/99, 2 Mart 2006 tarihli karar ve Çetinkaya/Türkiye, n° 75569/01, 27 Haziran 2006 tarihli

mensupları⁴³, politikacılar⁴⁴, işçiler ve memurlar⁴⁵ başta olmak üzere demokratik haklarını arayan tüm kesimlerini ilgilendirmektedir⁴⁶.

Sadece mutlak surette zorunlu olan durumlarda barışçıl bir gösteriye müdahale edilmesi kabul edilebilir. Ancak, böyle bir müdahalenin mutlak surette gerekli olması yeterli değildir : müdahale esnasında kullanılan gücün de orantılı olması gerekmektedir. Kullanılan gücün orantılı olma gerekliliği sadece polisi ve amirlerini ilgilendirmemektedir. *Aşıcı/Türkiye n° 2* kararında AİHM, orantılılık konusunda bir adım daha da ileri giderek, yargı organlarının da barışçıl bir gösteriye yapılan müdahalenin gerekliliğini ve güç kullanımının orantılı olup olmasını inceleme yükümlülükleri olduğunu belirtmiştir⁴⁷.

AİHM önünde Türkiye aleyhine 11. madde ile ilgili olarak verilen mahkumiyet kararlarının incelenmesinden, Türkiye’de gösteri yürüyüşlerine şiddet kullanarak müdahale edilmesinin bir gelenek olduğu izlenimine varmaktayız. AİHM polisin, şiddetten mutlaka kaçınması ve devlet makamlarının gösteride ifade edilen fikir ve görüşlere tolerans göstermesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu konuda verilen ilk ilke kararı *Oya Ataman/Türkiye*⁴⁸ kararıdır. Avukat ve İstanbul İnsan Hakları Derneği üyesi olan başvurucunun ve beraberindeki grubun toplanıp basın bildirisi okumalarına izin verilmemiş ve polis, göstericilere karşı gaz bombası kullanmış ve biber gazı sıkmış ve başvurucuyla birlikte 39 göstericiyi gözaltına almıştır. AİHM, bu davada herhangi bir izin alınmadan yapılan gösterinin yasalara aykırı olduğunu kabul etmiştir. Ancak, bu durumun, gösterinin ve basın açıklamasının yapılmayacağı anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. AİHM, başvurucunun katıldığı gösterinin kamu düzenini bozduğunu ve göstericilerin şiddete başvurduğunu gösteren hiçbir verinin olmadığını tespit etmiş ve gösterinin konusunun güncel olduğunu ve kamuoyunu yakından ilgilendirdiğini söylemiştir.

karar.

⁴³ AİHM, Ezelin/Fransa, a.g.k.

⁴⁴ AİHM, Güneri ve diğerleri/Türkiye, n° 42853/98, n° 43609/98 ve n° 44291/98, 12 Temmuz 2005 tarihli karar.

⁴⁵ AİHM, Urcan ve diğerleri/Türkiye, a.g.k., ve Karaçay/Türkiye, n° 6615/03, 27 Mart 2007 tarihli karar.

⁴⁶ Sıradan vatandaşların toplanma özgürlüğüne müdahale ile ilgili olarak, Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye, n° 73333/01, 6 Mart 2007 tarihli karar.

⁴⁷ AİHM, Aşıcı/Türkiye n° 2, n° 26656/04, 31 Ocak 2012 tarihli karar, § 46.

⁴⁸ AİHM, Oya Ataman/Türkiye, a.g.k.

Barışçıl bir gösteri ile ilgili olarak kamu makamlarından beklenen, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan şahıslara ve savundukları görüşlere saygı duymak ve bu haklarını kullanma konusunda onlara engeller çıkarmaktan çok, bu haklarını yerine getirebilmeleri için gerekli tedbirleri almak olmalıdır⁴⁹. Dolayısıyla demokratik taleplerini öne sürmek için barışçıl gösteri yapan göstericilerin bu haklarını yerine getirmeleri için devletin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır.

B) Devletin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerin yapılabilmesi için gerekli tedbirleri alma pozitif yükümlülüğü

Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı bir şekilde yapılması konusunda devletin pozitif yükümlülüğü vardır. Başka bir deyişle, bir gösterinin devlet yetkilileri dışında başka gruplar veya şahıslar tarafından engellenmesi ve bu gösteriye müdahale edilmesi durumunda devlet yetkililerinin, toplanma özgürlüğünü korumak için gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir⁵⁰.

AIHM'e göre devletin pozitif yükümlülüğü, kamu makamlarına altlarından kalkamayacakları bir yük yüklememektedir ve sınırsız bir şekilde devletten gerekli tüm tedbirleri almasını zorunlu kılmamaktadır. Devletin pozitif yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğini belirlemek için, hakkın kullanılması için kamu makamları tarafından gerekli olan araçlara bakılmaktadır; alınan tedbirlerin sonucu herhangi önem arzetmemektedir. Devlet makamları kendi güçleri oranında tüm tedbirleri almışlarsa ve buna rağmen göstericiler gösteri yapma haklarını kullanamamışlarsa, devletin pozitif yükümlülüğü yerine getirdiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca AIHM'e göre, Sözleşme'nin 11. maddesi anlamındaki pozitif yükümlülük ile ilgili olarak devletin takdir yetkisini geniştir⁵¹.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü ile ilgili olarak devletin pozitif yükümlülüğü, özellikle iki karşıt görüşlü grubun toplanması ve gösteri yapması durumunda ortaya çıkmaktadır. Mahkeme ilk defa, kürtaja karşı gösteri yapmanın söz konusu olduğu *Plattform "Arzte*

⁴⁹ AIHM, Djavit An/Türkiye, a.g.k.

⁵⁰ AIHM, Plattform "Arzte Für das Leben"/Avusturya n° 10126/82, 21 Haziran 1988 tarihli karar ve Ollinger-Avusturya, a.g.k.

⁵¹ AIHM, Sindicatul "Pastorul Cel Bun"/Romanya, n° 10126/82, 9 Temmuz 2013 tarihli karar, §§ 131-133.

Für das Leben"/Avusturya davasında⁵² toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili devletin pozitif yükümlülükleri olduğu sonucuna varmıştır. AİHM'e göre, karşıt görüşlü grupların karşılıklı gösteri yapmalarının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanılamaz hale getirmemesi ve şiddet içermeyen her iki taraftaki göstericilerin bu haklarını kullanmaları için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Devlet, karşıt iki görüşlü grubun varlığına dayanarak, barışçıl olan gösteri ve yürüyüşleri yasaklayamaz. Aksi durum dernekleri ve sivil toplum örgütlerini kendi fikir ve düşüncelerini toplantı ve gösteri yoluyla yayma haklarını kullanmaktan caydırmak anlamına gelmektedir. Halkın her iki karşıt düşünceyi de bilmesi gerekmektedir. AİHM'e göre, demokratik bir toplumda karşı gösteri yapmak, gösteri yapma hakkını paralyze etmemesi gerekmektedir. Sonuç olarak AİHM *Plattform "Ärzte Für das Leben"/Avusturya* davasında Avusturya Hükümetini, barışçıl gösteri yapan başvuruçuları, karşı göstericilere karşı korumadığından ve başvuruçuların gösteri yapmaları için gerekli tedbirleri almadığından dolayı mahkum etmiştir.

Aynı şekilde *Ollinger/Avusturya* davasında⁵³ da AİHM yine, Avusturya Hükümetini daha önce varolan bir gösteriyi veya toplantıyı gerekçe göstererek bir karşı gösteriyi yasaklanmasından dolayı mahkum etmiştir. Bu davada, paskalya bayramında 2. Dünya Savaşında Nazi ordusunda ölen subaylar için mezarlıkta anma töreni yapılacaktır. Bundan haberdar olan başvuruçu, bu törene karşı 2. Dünya Savaşında ölen Yahudileri anmak için gösteri yapma talebinde bulunmuştur. Ancak bu talebi, diğer anma töreninin varlığı ve bu nedenle kamu düzeninin bozulacağı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. AİHM bu davada, çatışma halinde olan iki hakkın söz konusu olduğunu söylemektedir : bir tarafta Nazi subaylarının dini bir günde anma töreni yapması nedeniyle bu göstericilerin Sözleşme'nin 9. maddesiyle korunan din ve vicdan özgürlükleri ; diğer taraftan başvuruçunun toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü.

AİHM bu davada, başvuruçunun kamuyu ilgilendiren bir konuya halkın dikkatini çekmek istediğini ve kendisinin gösteri yapma talebinin şartsız bir şekilde reddedilmesinin ulaşılmak istenen amaçla orantılı olmadığını belirtmiştir. Başka bir yürüyüşün veya toplantının

⁵² AİHM, *Plattform "Ärzte Für das Leben"/Avusturya*, a.g.k.

⁵³ AİHM, *Ollinger/Avusturya*, a.g.k.

olması başlı başına bir gösterinin yasaklanması için yeterli değildir. Ayrıca Mahkeme, başvurucunun düzenlemek istediği gösterinin, mezarlıkta toplananların dini inançlarına yönelik değil, 2. Dünya savaşında ölen nazi subaylarını desteklemelerini protesto etmeye yönelik olduğunu ifade etmiştir. Başvurucunun ve beraberindekilerin yapmak istedikleri gösteri barışçıl bir nitelikteydi; şarkılar eşliğinde ve bandroller taşıyarak yapılmak istenmiştir. Başvurucunun ve beraberindekilerin şiddet kullanacaklarını gösteren hiç bir belirti bulunmamaktaydı. Kamu makamları tarafından gerekli önlemler alınarak başvuru ve diğer göstericiler gösterilerini mezarlığın etrafında hiç sorunsuz yapabilirlerdi. Ulusal makamlar bu tedbirleri almak yerine, mezarlıktaki toplantıya daha fazla değer biçerek, haklar arasında gerekli olan dengeyi kuramamışlardır. Bu nedenle AİHM, Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Son olarak *Hristiyan Demokrat Toplum Partisi/Moldova n° 2* kararında⁵⁴ AİHM, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü konusunda devletin pozitif yükümlülüklerinin altını çizmiştir. Bu davada, siyasi parti olan başvuru kamuoyunu ilgilendiren politik konularda gösteri yürüyüşü yapma talebinde bulunmuştur. Ancak, karşıt görüşteki başka gruplarında da gösteri yapacağı öne sürülmüş ve ortaya çıkacak çatışmalı durumu engellemek ve kamu düzenini korumak için bu talebi reddedilmiştir. AİHM, bu yasaklanmanın yerinde olmadığını, çünkü karşıt görüşlü grupların varlığı ve bunlarla çatışma olacağı ihtimalinin başlı başına bir gösteri yürüyüşünün yasaklanması için yeterli olmadığını ifade ederek Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamında, barışçıl gösteri yürüyüşü sırasında devletin yükümlülükleri bulunmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden sonra da aynı şekilde devletin yükümlülükleri bulunmaktadır.

II- TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ SONRASINDA DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye ile ilgili davalarda AİHM önünde ortaya çıkan sorun, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine

⁵⁴ AİHM, *Hristiyan Demokrat Toplum Partisi/Moldova n° 2*, n° 25196/04, 2 Şubat 2010 tarihli karar.

yapılan müdahalenin orantısızlığı ile ilgilidir⁵⁵. Kullanılan bu orantısız gücün, 11. madde dışındaki AİHS'in diğer hükümleri altında bazı sonuçları vardır (A). Bununla birlikte bu orantısız güç kullanımının sonuçları ile ilgili olarak kamu makamlarının bazı yükümlülükleri bulunmaktadır (B).

A) Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan orantısız müdahalenin sonuçları

Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine orantısız bir şekilde müdahale edilmesi, sadece toplanma ve örgütlenme özgürlüğü düzenleyen AİHS'in 11. maddesine değil, ama aynı zamanda kişi güvenliği hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 5. maddesine, her türlü kötü muameleyi yasaklayan 3. maddesine ve yaşam hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 2. maddesine aykırı olabilmektedir.

Gerçekten de polisin göstericilere aşırı güç kullanarak müdahale etmesi AİHS'nin 5. maddesi altında sorun çıkarabilmektedir. AİHS'nin 5. maddesine göre, kişi özgürlüğüne saygı esastır ve ancak istisnai durumlarda hürriyetten mahrumiyet söz konusu olabilmektedir. 5. maddenin ilk fıkrası, hürriyetten mahrumiyet durumunun hukuka uygun sayıldığı halleri düzenlemektedir. Bu fıkraya göre, bir kişi ancak aşağıdaki hallerde hürriyetinden mahrum bırakılabilir :

- yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş bir mahkumiyet kararının icrası için⁵⁶,
- bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uyulmaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak amacıyla⁵⁷,
- şahsın bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğunu doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde⁵⁸,

⁵⁵ Aynı tespit için, Ziya Çağa Tanyar, a.g.e., s. 526-528.

⁵⁶ Bu duruma örnek olarak, AİHM, Polatlı/Türkiye, n° 38665/09, 26 Nisan 2001 tarihli karar.

⁵⁷ Örnek olarak AİHM, Vasileva/Danimarka, n° 52792/99, 25 Eylül 2003 tarihli karar.

⁵⁸ Örnek olarak, AİHM, Fox, Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık, n° 12244/86, n° 12245/86 ve 12388/86 ve 26 Nisan 2001 tarihli karar.

- bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir kararın verilmesi durumunda⁵⁹,
- bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin kamu düzenini bozmaları durumunda⁶⁰,
- kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonulması veya onun hakkında devam eden bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle hürriyetinden mahrum bırakılabilir⁶¹.

Hürriyetlerinden mahrum bırakılan barışçıl göstericilerin suç işledikleri konusunda makul nedenlerin bulunduğunu iddia etmek zordur çünkü, ortada işlenen bir suç veya suç şüphesi yoktur ; tam tersine şiddetten uzak göstericiler, gerek ulusal hukukta ve gerekse uluslararası hukukta kendilerine tanınan demokratik haklarını kullanmak için toplanmakta ve gösterilere katılmaktadırlar. Dolayısıyla, protesto gösterilerinde yakalanan barışçıl göstericiler için, AİHS'nin 5. maddesi ile güvence altına alınan kişi güvenliği hakkı ihlal edilebilmektedir.

Bununla birlikte, barışçıl göstericilere karşı polis tarafından orantısız güç kullanımı, AİHS'nin 3. maddesi anlamında sorun çıkarabilmektedir. Bilindiği üzere Sözleşme'nin 3. maddesi, her türlü işkenceyi, insanlıkdışı veya aşağılayıcı ceza ve muameleyi yasaklamaktadır⁶². Bir davranışın 3. maddenin kapsamına giren bir muamele olarak kabul edilebilmesi için bu davranışın minimum bir ağırlığa varması gerekmektedir⁶³. Barışçıl bir şekilde yapılan gösteri yürüyüşlerine polisin müdahalesi AİHS'nin 3. maddesi anlamında kötü muamele olarak kabul edilebilir mi ?

Barışçıl göstericilere karşı kullanılan gazın miktarı, gösterilerin da-

⁵⁹ Bu duruma örnek olarak, AİHM, Bauamar/Belçika, n° 9106/80, 29 Şubat 1988 tarihli karar.

⁶⁰ Örnek olarak, AİHM, Winterwerp/Hollanda, n° 6301/73, 24 Ekim 1979 tarihli karar.

⁶¹ Örnek olarak, AİHM, Saadi/Birleşik Krallık, n° 13229/03, 28 Ocak 2008 tarihli karar.

⁶² Bu kavramların tanımları için, AİHM, Labita/İtalya, n° 26772/95, 6 Nisan 2000 tarihli karar, § 120 ve Wieser/Avusturya, n° 2293/03, 22 Şubat 2007 tarihli karar, § 36.

⁶³ AİHM, Costello-Roberts/Birleşik Krallık, n° 13134/87, 25 Mart 1993 tarihli karar, § 30.

ğıtılması için polis tarafından sıkılan tazyikli su, kaba dayak ve bu tür davranışların göstericilerin sağlık durumları üzerindeki etkisi dikkate alındığında, polis tarafından aşırı güç kullanılması, Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında yasaklanan kötü muamele olarak kabul edilmektedir. AİHM bu soruya Türkiye ile ilgili birçok davada pozitif bir şekilde cevap vermiş ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında, polisin göstericileri dağıtmak için orantısız güç kullanmasının Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olduğunu tespit etmiştir.

Arpat-Türkiye kararı bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir⁶⁴. AİHM bu davada, polislerin basvurucuyu gözaltına alırken orantısız güç kullandıklarını belirterek, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. *Karatepe ve diğerleri-Türkiye*⁶⁵ kararında da aynı şekilde, polisin orantısız güç kullanımına maruz kalan göstericiler için Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Bu konuda AİHM tarafından verilmiş ve Türkiye'de polisin göstericileri dağıtmak için aşırı güç kullanması hususu ile ilgili onlarca karar bulunmaktadır ve bu kararların yaklaşık olarak tamamında AİHM, polisin gösterilerde güç kullanmasının orantısız olduğuna karar vermiş ve Türkiye'yi mahkum etmiştir⁶⁶.

Göstericilere karşı orantısız güç kullanımı konusunda AİHM'nin "biber gazı" ile ilgili pozisyonuna değinmekte fayda vardır. AİHM, *Ali Güneş/Türkiye* kararında⁶⁷ biber gazı kullanımının solunum problemleri, bulantı, kusma, soluk borusunda yanma, gözün yanması, spazm, göğüs ağrısı, dermatit ve alerji gibi sorunlara yol açabileceğini ve aşırı şekilde kullanılması halinde, bu gazın, solunum ve sindirim borularında doku ölümüne, akciğer ödemi ve iç kanamaya yol açabileceğini açıkça ifade etmiştir. AİHM bu kararda ayrıca, biber gazının insan sağlığı üzerindeki etkisine ve kullanılmaması gerektiğini belirten İşkence'ye Karşı Komite'nin beyanlarına dayanarak,

⁶⁴ AİHM, *Arpat/Türkiye*, n° 26730/05, 15/06/2010 tarihli karar.

⁶⁵ AİHM, *Karatepe ve diğerleri/Türkiye*, n° 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04 ve 41471/04 ve 7 Nisan 2009 tarihli karar.

⁶⁶ AİHM, *Çelik/Türkiye* n° 3, n° 36487/07 ve 15 Kasım 2012 tarihli karar; *Gülizar Tuncer/Türkiye*, n° 12903/02 ve 8 Şubat 2011 tarihli karar; *Umar Karatepe/Türkiye*, n° 20502/05 ve 12 Ekim 2010 tarihli karar; *Eksi ve Ocak/Türkiye*, n° 44920/04 ve 23 Şubat 2010 tarihli karar; *Aytaş ve diğerleri/Türkiye*, n° 6758/05 ve 8 Aralık 2009 tarihli karar; *Kop/Türkiye*, n° 12728/05 ve 20 Ekim 2009 tarihli karar; *Serkan Yılmaz ve diğerleri/Türkiye*, n° 25499/04 ve 13 Ekim 2009 tarihli karar ve *Cemalettin Canlı/Türkiye*, n° 26235/04 ve 9 Şubat 2010 tarihli karar.

⁶⁷ AİHM, *Ali Güneş/Türkiye*, n° 9829/07 ve 10 Nisan 2012 tarihli karar.

basvurucunun yüzüne gaz sıkılmasının, kendisinin yoğun fiziksel ve ruhsal acı duymasına neden olduğunu ve bu durumun kendisinde korku, acı ve aşağılanma duyguları uyandırdığını belirtmiştir. AİHM biber gazı kullanımı konusunda *Ali Güneş* davasında, her türlü kötü muameleyi yasaklayan AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Göstericilere karşı orantısız güç kullanımı aynı zamanda yaşam hakkını güvence altına alan AİHS'nin 2. maddesine de aykırı olabilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine polisin orantısız bir şekilde güç kullanarak müdahale etmesi, göstericilerin hayatlarını kaybetmelerine, yaralanmalarına ve hayati tehlikeye maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Özellikle aşırı derecede gaz kullanılması, vücudun ölümcül yerlerine vurulması ve yoğun bir şekilde kaba şiddet kullanılması, göstericilerin sağlık durumları üzerinde ölümcül ve telafi edilmeyecek sonuçlar doğurabilmektedir.

Polisin orantısız bir şekilde şiddete başvurusu konusunda, AİHS'nin 2. maddesinin 2. fıkrasının metnine baktığımızda, polis memurlarının, a) bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması, b) bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını sağlama veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasının önlenmesi ve c) bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması nedeniyle, mutlaka zorunlu olan durumlarda ve orantılı olmak şartıyla güç kullanımına başvurabilmektedirler⁶⁸.

Barışçıl bir gösteride şiddete başvurmak için bu üç istisnai durum, normal şartlarda yoktur ve polis tarafından kullanılan güç, mutlak anlamda zorunlu değildir ve ulaşılmak istenen amaç ile orantılı değildir. Başka bir deyişle, barışçıl bir şekilde ve demokratik taleplerini dile getirmek için toplanan ve gösteri yapan şahıslara karşı ölümcül güç kullanımının mutlak bir şekilde zorunlu olduğunu ve göstericileri dağıtmak olan meşru amaç ile orantılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca AİHS'in 2. maddesinin bir davada uygulanabilmesi için, zorunlu olarak şiddete maruz kalan şahsın hayatını kaybetmesi zorunlu değildir; kullanılan gücün ilgili şahsın hayatını tehlikeye sokması, 2. maddenin uygulanması için yeterlidir⁶⁹.

⁶⁸ AİHM, *McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, n° 18984/91 ve 27 Eylül 1995 tarihli karar, § 148.

⁶⁹ AİHM, *Makaratzis/Yunanistan*, n° 50385/99 ve 20 Aralık 2004 tarihli karar, §§

Bir gösteri yürüyüşü sırasında polis tarafından orantısız güç kullanılması yoluyla göstericilerin yaşam haklarına müdahale edilmesi ile ilgili olarak AİHM, devletin ölümcül güç kullanımından her halükarda kaçınması gerektiğinin altını çizmektedir. Mahkeme gösterinin şiddet içermesi durumunda bile, polis tarafından kullanılan gücün gerekli ve orantılı olmasını zorunlu koşturmaktadır⁷⁰. Güç kullanımına başvurma ancak çok istisnai durumlarda, özellikle gösterinin şiddet içermesi ve güvenlik kuvvetlerinin can güvenliği için açık ve gerçek bir tehlikenin olması ve bu tehlikenin açıkça ortaya konulması durumunda söz konusu olabilmektedir⁷¹.

Dolayısıyla, gösterilerin ve toplantıların barışçıl olmasına rağmen, polisin aşırı ve ölümcül güç kullanması AİHS'in 2. maddesi ile korunan yaşam hakkının ihlal edilmesine yolaçabilmektedir. Halbu ki, Sözleşme'nin 2. maddesi devlete, yaşam hakkına saygı gösterme, yaşam hakkını korumak için gerekli tedbirleri alma ve yaşam hakkına müdahale yapıldığı zaman etkin bir soruşturma yaparak sorumluların yargı önüne çıkarılmalarını ve gerektiğinde mahkum edilmelerini sağlama pozitif yükümlülüğü yüklemektedir⁷². Devletin ayrıca, yaşam hakkına müdahale edilmesini engellemek için caydırıcı bir ceza mevzuatına sahip olması gerekmektedir⁷³.

AİHM *İzci-Türkiye*⁷⁴ kararında, orantısız güç kullanımının ortaya çıkardığı sonuçlar ve bu konunun vehameti konusunda Türkiye ile ilgili çok önemli tespitler yapmıştır. AİHM kırktan fazla davada, güvenlik kuvvetlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalelerinden dolayı Sözleşme'nin 3 ve/veya 11. maddesinin ihlal edildiği sonucuna vardığını belirtmiştir. AİHM, tüm bu davaların ortak özelliğinin, güvenlik güçlerinin barışçıl gösterilere tolerans gösteremede yetersiz olduklarının ve bazı durumlarda gaz kullanımı dahil olmak üzere orantısız güç kullandıklarının altını çizmiştir. Bu davaların yirmiden fazlasında AİHM, göstericilere karşı orantısız güç kullanan ve bu nedenle kötü muamelede bulunan güvenlik kuvvetleri hakkında yapılan soruşturmanın etkili olmadığı sonucuna varmıştır. Halihazırda poli-

49-55.

⁷⁰ AİHM, *Güleç/Türkiye*, n° 21593/93 ve 27 Temmuz 1998 tarihli karar.

⁷¹ AİHM, *Giuliani ve Gaggio/İtalya*, n° 23458/02 ve 24 Mart 2011 tarihli karar.

⁷² AİHM, *Osman/Birleşik Krallık*, n° 23452/94 ve 28 Ekim 1998 tarihli karar.

⁷³ AİHM, *Makaratzis/Yunanistan*, a.g.k., §§ 57-59.

⁷⁴ AİHM, *İzci/Türkiye*, n° 42606/05 ve 23 Temmuz 2013 tarihli karar.

sin orantısız güç kullanmasından dolayı Türkiye'ye karşı AİHM önünde açılan yüz otuza yakın davanın derdest olduğu ifade edilmiştir.

AİHM *İzci* davasında daha da ileri giderek, orantısız güç kullanımının Türkiye'de "yapısal" bir problem olduğunu ve bu nedenle bu tür ihlallerin giderilmesi için Sözleşme'nin 46. maddesi anlamında ulusal çapta alınması gereken genel tedbirlerin neler olduğunu belirtmiştir. AİHM özellikle, polisin Sözleşme'nin 3. maddesi ile 11. maddesindeki haklara saygılı davranması ve polis şeflerinin kendi fiillerinin hesabını vermeleri için ve yargı makamlarının kötü muamele iddialarıyla ilgili olarak 3. maddenin kendilerine yüklediği etkili soruşturma yapma yükümlülüklerini yerine getirmeleri için, Türk makamlarının gerekli tedbirleri almaları gerektiğini ifade etmiştir. AİHM son olarak, gösteriler sırasında, özellikle şiddet kullanmayan göstericilere karşı güç ve silah kullanımı ve özellikle gaz kullanımı ile ilgili daha açık ve anlaşılabilir kuralların kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir⁷⁵.

İzci kararı Türkiye'de barışçıl gösterilere karşı orantısız güç kullanma ile ilgili tabloyu tüm açıklığıyla gösler önüne sermektedir. Göstericilere ve gösteriler sırasında ifade edilen fikirlere hoşgörü eksikliği, yapılan müdahalelerin temelinde yatmaktadır ve Türkiye, bu yönüyle AİHM önünde devamlı bir şekilde mahkum edilmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi önünde dört yılda bir yapılan toplantılarda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili Türkiye aleyhine günden güne yeni davalar eklenmektedir. Bu nedenle polisin ve amirlerinin gösteri ve toplantı yürüyüşü yapma hakkının çoğulcu bir demokrasinin temeli olduğunu kavramaları ve Strasbourg'ta Türkiye'nin mahkum edilmesini önlemek için, yargı makamlarının bu konuda AİHM tarafından ortaya konulan ilkeleri uygulamaları gerekmektedir⁷⁶.

Orantısız güç kullanımının ortaya çıkardığı bu sorunlar nasıl çözümlenebilir? İlk olarak AİHM'in, gösterilerde güç kullanımı ile ilgili iç hukuktaki kurallara açıklık getirilmesi gerektiği yönündeki tespiti ne katılıyoruz. Bununla birlikte, emniyet mensupları için insan hakları konusunda meslek içi eğitim programlarının yoğunlaştırılması, acilen yapılması gereken bir başka öneridir. Ancak bunun meyveleri ancak uzun vadede alınabilecektir. Kısa vadede ise sorunun çözümü, tamamen siyasal iktidarın bu konudaki tavrına bağlıdır. Siyasal iktidar isterse, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde şiddet ortamının ortadan

⁷⁵ a.k., §§ 94-99.

⁷⁶ Aynı şekilde, bkz., Ziya Çağa Tanyar, a.g.e., s. 595 ve s. 630.

kaldırılması, barışçıl gösterilere tahammül edilmesi ve şiddete başvurulmaması için üst düzey emniyet mensuplarına bir genelge gönderilerek sorun kısa sürede çözümlenebilir.

Bununla birlikte, orantısız güç ve gaz kullanımı konusunda mevzuatta bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. *Abdullah Yaşa-Türkiye* kararında AİHM, polisin orantısız güç kullanımından ve özellikle gaz kullanımından dolayı Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğini belirttikten sonra, bu sorunun çözümü için ulusal çapta alınması gereken tedbirler ile ilgili olarak, Sözleşme'nin 46. maddesi anlamında aşağıdaki tespitlerde bulunmuştur :

"Mahkeme, olayların meydana geldiği dönemde Türk hukukunun, gösteriler sırasında gözyaşartıcı gaz mermilerinin kullanımını düzenleyen herhangi bir özel hüküm içermediğini ve bunların kullanılma şekli konusunda [iç hukukta] güvenlik kuvvetlerinin dikkatine sunulacak hiçbir talimatın olmadığını tespit etmiştir (...). Mahkeme, gözyaşartıcı mermilerin kullanılmasına bağlı olan ölüm ve yaralanma riskini en asgari düzeye indirmek için, (...) daha detaylı bir şekilde yasal ve düzenleyici hükümlerin kabul edilmesi yoluyla, gözyaşartıcı mermilerin iyi bir şekilde kullanımı konusundaki güvenceleri güçlendirmek gerektiği kanaatindedir"⁷⁷.

Şimdi de devletin, orantısız güç kullanan kamu görevlileri hakkında etkin soruşturma yapma yükümlülüğüne değinmek gerekmektedir.

B) Orantısız güç kullanan kamu görevlileri hakkında etkili soruşturma yapma yükümlülüğü

AİHM içtihatlarına göre, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan şahıslar hakkında adli soruşturma açılması ve cezalandırılmaları, orantılılık ilkesi gereğince Sözleşme'nin 11. maddesi anlamında sorun çıkarmaktadır. İlgili şahısların ceza mahkemeleri tarafından mahkum edilmeleri ulaşılmak istenen amaç ile orantısız olarak kabul edilmektedir⁷⁸. Buna karşın yargı makamlarının, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine orantısız bir şekilde müdahale ederek göstericilerin vücut bütünlüğüne zarar veren kamu görevlileri hakkında soruşturma açma yükümlülüğü bulunmaktadır.

⁷⁷ AİHM, *Abdullah Yaşa/Türkiye*, n° 44827/08 ve 16 Temmuz 2013 tarihli karar, § 61.

⁷⁸ AİHM, *Akgöl ve Gül/Türkiye*, n° 28495/06 ve n° 28516/06 ve 17 Mayıs 2011 tarihli karar.

Barışçıl şekilde toplanan göstericilere orantısız güç kullanımı, göstericilerin yaşam hakkına ve vücut bütünlüklerine zarar verebildiği için, Sözleşme'nin 2. maddesi ile 3. maddesi bu tür davalarda uygulanabilmektedir. Bu hükümlerle korunan yaşam hakkı ve kötü muameleye maruz kalmama hakkı ulusal yargı organlarına, orantısız güç kullanımı yoluyla barışçıl gösterilere yapılan müdahaleler ile ilgili olarak yapılan şikayetler konusunda etkili bir soruşturma yapma yükümlülüğü yüklemektedir. Bu konuda etkili soruşturma yapma yükümlülüğü, kötü muamelenin ve yaşama hakkına yapılan müdahalenin kamu görevlileri tarafından yapılması durumunda daha büyük bir önem taşımaktadır.

Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde hayatını kaybeden veya hayati tehlikesi olan veya yapılan müdahalelerden dolayı hayati tehlike geçiren şahısların AİHS'nin 2. maddesi anlamında yaşam haklarının çiğnenmesi veya çiğnenme riski nedeniyle savcılık makamının, sorumlu polis memurları ve amirleri hakkında hızlı, kamuya açık ve etkili bir şekilde soruşturma açması gerekmektedir. Bu niteliklere sahip olan soruşturma açma, devletin pozitif yükümlülükleri gereğidir. Yapılan soruşturmanın bağımsız makamlar tarafından yapılması, sorumluları ortaya çıkaracak nitelikte, etkili ve hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Suçların ispatlanması durumunda sorumlulara verilecek cezaların, yaşam hakkına yapılacak müdahaleleri caydırıcı nitelikte olması zorunludur. Ayrıca, Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında mağdurlara bir tazminat yolunun da öngörülmüş olması gerekmektedir⁷⁹.

Aynı durum kötü muameleye maruz kalmama hakkı için de söz konusudur. Gerçekten de, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı davranışlardan kaçınma yükümlülükleri ile birlikte, bu tür fiillerin işlenmesi nedeniyle sorumluların yargı önüne çıkarılarak cezalandırılması için kamu makamlarının gerekli tedbirleri alma pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır⁸⁰. Bu nedenle, şikayet olmadan bile savcıların devletin pozitif yükümlülükleri gereği, barışçıl gösterilerde orantısız güç kullanan polisler ve bu yönde emir veren amirler hakkında adli takibat yapma yapmaları gerekmektedir. Adli makamların bu konuda gerekli özeni ve hassasiyeti göstererek, vatandaşların adalete olan güveni ko-

⁷⁹ AİHM, Batı ve diğerleri/Türkiye, n° 33097/96 ve n° 57834/00 ve 3 Haziran 2004 tarihli karar, §§ 133-135.

⁸⁰ AİHM, Özalp Ulusoy/Türkiye, n° 9049/06 ve 4 Haziran 2003 tarihli karar.

rumaya çalışmaları ve vatandaşlarda kötü muamele yapan görevlilerin cezasız kalacağın intibasını vermekten kaçınmaları önemlidir⁸¹.

AIHM yukarıda ifade edilen *Aşıcı/Türkiye* n° 2 kararında bu konuda aynı tespitlerde bulunarak, Türk yargı organlarının barışçıl bir gösteriye müdahalenin gerekliliğini ve güç kullanımının orantılı olup olmadığını inceleme ve orantısız güç kullanıldığını tespit etmeleri durumunda sorumlular hakkında gerekli işlemleri yapma yükümlülükleri olduğunu açıkça ifade etmiştir⁸².

Aydan/Türkiye davası⁸³, Türkiye’de yapılan gösteri yürüyüşleri ile ilgili sorumluların cezalandırılması konusunda mevzuatta yapılması gerekenleri açıkça ortaya koymaktadır. Bu davada, kendilerine taş fırlattığı iddia edilen bir gösterici gruba ateş eden bir asker hakkında açılan davanın, Ceza Kanununun 27 § 2 maddesi uygulanarak cezasızlıkla sonuçlanması söz konusudur. AIHM, söz konusu askerin silaha başvurup gösteri yapan başvuruçuların yakınına öldürmesinde, mutlak bir zorunluluk olmadığını ve kullanılan şiddetin açıkça orantısız olduğunu belirtmiştir. Mahkeme ayrıca, Ceza Kanununun 27 § 2 maddesinin Sözleşme’nin 2. maddesi ile uyumsuz olduğunu çünkü, aşırı ve orantısız güç nedeniyle güvenlik kuvvetlerine karşı açılan davaların cezasızlıkla sonuçlanmasına neden olduğunu ve bu maddenin, yaşam hakkına müdahale yapılmasını engellemek için caydırıcı bir hüküm olmadığını belirtmiştir.

Görüleceği üzere, yaşam hakkı ve kötü muamelede bulunmama hakkı ile ilgili davalarda etkin soruşturma yapma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi sadece uygulamalarla sınırlı değildir: *Aydan/Türkiye* davasında belirtildiği gibi mevzuattan kaynaklanan durumlar da vardır. Genel olarak şu ana kadar yaşam hakkı ile ilgili 32 davada ve işkence ve kötü muamele ile ilgili 51 davada Türkiye, etkin soruşturma yükümlülüğünü yerine getirme konusunda AIHM önünde mahkum edilmiştir⁸⁴. Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine orantısız bir şekilde müdahale edilmesi ve sorumlular hakkında soruşturma açılması bu sayıları yükseltecektir.

⁸¹ AIHM, El Masri/Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, n° 39630/09 ve 13 Aralık 2012 tarihli karar, § 91 ve §§ 182-185. Aynı zamanda, Kamil Uzun/Türkiye, n° 37410/97, 10 Mayıs 2007 tarihli karar, § 62.

⁸² AIHM, *Aşıcı/Türkiye* n° 2, a.g.k., § 46.

⁸³ AIHM, *Aydan/Türkiye*, n° 16281/10 ve 12 Mart 2013 tarihli karar.

⁸⁴ Osman Doğru, “Soruşturma(ma)”, Radikal Gazetesi, 14 Temmuz 2013.

SONUÇ YERİNE

AİHM *İzci ve Abdullah Yaşa* kararlarında, Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşlerine polis tarafından orantısız bir şekilde müdahale edilmesin konusunda Türk Hükümetinin dikkatini çekmiştir. Mahkeme, bu durumun bir yapısal sorun olduğunu ve bu sorunun çözülmesi için yapılması gerekenleri açıkça belirtmiştir. Yeni demokratikleşme paketinde, 2911 sayılı toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili yasada bazı değişiklikler yapılması planlanmaktadır ve toplantı ve gösteri yapma hakkının geniş bir şekilde düzenlenmesi düşünülmektedir.

Kanaatimizce Türkiye’nin, orantısız güç kullanımı konusunda sadece mevzuatında değişiklik yapmakla yetinmemesi gerekmektedir, ama aynı zamanda uygulamada da orantısız güç kullanımından vazgeçilmesi konusunda gerekli tedbirleri alması zorunludur. Bu aşamadan sonra, AİHM kararlarında belirtilen tespitlerin Türkiye tarafından yerine getirilip getirilmediğini ve orantısız güç kullanımı konusunda yapısal sorunun ortadan kaldırılıp kaldırılmadığını izlemek, AİHM kararlarının icrasından sorumlu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne aittir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- David Harris & Michael O’Boyle & Ed Bates & Carla Buckley, *Law of the European Convention on Human Rights*, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Frédéric Sudre vd, *Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme*, 6. baskı, Puf, Paris, 2011.
- Michele de Salvia, *Compendium de la CEDH : Les principes directeurs de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l’homme*, 1. Vol., N.P. Engel, Kehl, Strasbourg, Arlington, Va, 2003.
- Osman Doğru & Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi*, 2. Cilt, Avrupa Konseyi/Yargıtay, Ankara, 2013.

Makaleler

- Gökçen Alpkaya, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Temmuz-Eylül 2001, Cilt 56, Sayı 3.
- Jean Raymond, “La liberté de manifester selon la Convention européenne des droits de l’homme”, *Revue Trimestrielle des Droits de l’Homme*, n° 4, 1990.
- Osman Doğru, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *TBB Dergisi*, Sayı 64, 2006.
- Osman Doğru, “Soruşturma(ma)”, *Radikal Gazetesi*, 14 Temmuz 2013.

Ziya Çağa Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", AÜHFD, 60 (3) 2011.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Abdullah Yaşa/Türkiye, n° 44827/08 ve 16 Temmuz 2013 tarihli karar

Akgöl ve Gül/Türkiye, n° 28495/06 ve n° 28516/06 ve 17 Mayıs 2011 tarihli karar

Alekseyev/Rusya, n° 4916/07, n° 25924/08 ve n° 14599/09, 21 Ekim 2010 tarihli karar

Ali Güneş/Türkiye, n° 9829/07 ve 10 Nisan 2012 tarihli karar

Arpat/Türkiye, n° 26730/05, 15/06/2010 tarihli karar

Aşıcı/Türkiye n° 2, n° 26656/04, 31 Ocak 2012 tarihli karar

Aydan/Türkiye, n° 16281/10 ve 12 Mart 2013 tarihli karar

Aytaş ve diğerleri/Türkiye, n° 6758/05 ve 8 Aralık 2009 tarihli karar

Baczowski ve diğerleri/Polonya, n° 1543/06, 3 Mayıs 2007 tarihli karar

Barankevich/Rusya, n° 10519/03, 26 Temmuz 2007 tarihli karar

Barraco/Fransa, n° 31684/05, 5 Mart 2009 tarihli karar

Batı ve diğerleri/Türkiye, n° 33097/96 ve n° 57834/00 ve 3 Haziran 2004 tarihli karar

Bauamar/Belçika, n° 9106/80, 29 Şubat 1988 tarihli karar

Bukta ve diğerleri/Macaristan, n° 25691/04, 17 Temmuz 2007 tarihli karar

Cemalettin Canlı/Türkiye, n° 26235/04 ve 9 Şubat 2010 tarihli karar

Cissé/Fransa, n° 51346/99, 9 Nisan 2002 tarihli karar

Costello-Roberts/Birleşik Krallık, no 13134/87, 25 Mart 1993 tarihli karar

Çelik/Türkiye n° 3, n° 36487/07 ve 15 Kasım 2012 tarihli karar

Çetinkaya/Türkiye, n° 75569/01, 27 Haziran 2006 tarihli karar

Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye, n° 73333/01, 6 Mart 2007 tarihli karar

Djavit An/Türkiye, n° 20652/92, 20 Şubat 2003 tarihli karar

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası/Türkiye, n° 20641/05, 25 Eylül 2012 tarihli karar

Ekşi ve Ocak/Türkiye, n° 44920/04 ve 23 Şubat 2010 tarihli karar

El Masri/Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, n° 39630/09 ve 13 Aralık 2012 tarihli karar

Ezelin/Fransa, n° 11800/85, 26 Nisan 1991 tarihli karar

Fox, Campbell ve Hartley/Birleşik Krallık, n° 12244/86, n° 12245/86 ve 12388/86 ve 26 Nisan 2001 tarihli karar

Gazioğlu ve diğerleri/Türkiye, n° 29835/05, 17 Mayıs 2011 tarihli karar

Giuliani ve Gaggio/İtalya, n° 23458/02 ve 24 Mart 2011 tarihli karar

Güleç/Türkiye, n° 21593/93 ve 27 Temmuz 1998 tarihli karar

Gülizar Tuncer/Türkiye, n° 12903/02 ve 8 Şubat 2011 tarihli karar

Gün ve diğerleri/Türkiye, n° 8029/07, 18 Haziran 2003 tarihli karar

Güneri ve diğerleri/Türkiye, n° 42853/98, n° 43609/98 ve n° 44291/98, 12 Temmuz 2005 tarihli karar

Hristiyan Demokrat Toplum Partisi/Moldova n° 2, n° 25196/04, 2 Şubat 2010 tarihli karar

İzci/Türkiye, n° 42606/05 ve 23 Temmuz 2013 tarihli karar

İzmir Savaş Karşıtları Derneği ve diğerleri/Türkiye, n° 46257/99, 2 Mart 2006 tarihli karar

- İvanov ve diğerleri/Bulgaristan, n° 46336/99, 24 Kasım 2005 tarihli karar
- Karaçay/Türkiye, n° 6615/03, 27 Mart 2007 tarihli karar
- Karatepe ve diğerleri/Türkiye, n° 33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04 ve 41471/04 ve 7 Nisan 2009 tarihli karar
- Kamil Kartal ve diğerleri/Türkiye, n° 29768/03, 16 Aralık 2008 tarihli kabuledilemezlik kararı
- Kamil Uzun/Türkiye, n° 37410/97, 10 Mayıs 2007 tarihli karar
- Kop/Türkiye, n° 12728/05 ve 20 Ekim 2009 tarihli karar
- Labita/İtalya, no 26772/95, 6 Nisan 2000 tarihli karar
- Makaratzis/Yunanistan, n° 50385/99 ve 20 Aralık 2004 tarihli karar
- Makhmudov/Rusya, n° 35082/04, 26 Temmuz 2007 tarihli karar
- McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık, n° 18984/91 ve 27 Eylül 1995 tarihli karar
- Ollinger/Avusturya, n° 76900/01, 29 Haziran 2006 tarihli karar
- Osman/Birleşik Krallık, n° 23452/94 ve 28 Ekim 1998 tarihli karar
- Osmani ve diğerleri/Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, n° 50841/99, 11 Ekim 2001 tarihli kabuledilemezlik kararı
- Oya Ataman/Türkiye, n° 74552/01, 5 Aralık 2006 tarihli karar
- Özalp Ulusoy/Türkiye, n° 9049/06 ve 4 Haziran 2003 tarihli karar
- Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)/Türkiye, n° 23885/94, 8 Aralık 1999 tarihli karar
- Plattform "Arzte Für das Leben"/Avusturya n° 10126/82, 21 Haziran 1988 tarihli karar
- Polatlı/Türkiye, n° 38665/09, 26 Nisan 2001 tarihli karar
- Saadi/Birleşik Krallık, n° 13229/03, 28 Ocak 2008 tarihli karar
- Samüt Karabulut/Türkiye, n° 16999/04, 27 Ocak 2009 tarihli karar
- Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan, n° 29221/95 ve n° 29225/95, 2 Ekim 2001 tarihli karar
- Serguei Kouznetsov/Rusya, n° 10877/04, 23 Ekim 2008 tarihli karar
- Serkan Yılmaz ve diğerleri/Türkiye, n° 25499/04 ve 13 Ekim 2009 tarihli karar
- Skiba/Polonya, n° 10659/03, 7 Temmuz 2009 tarihli kabuledilemezlik kararı
- Sindicatul "Pastorul Cel Bun"/Romanya, n° 10126/82, 9 Temmuz 2013 tarihli karar
- Tourkiki Enosi Xanthis ve diğerleri/Yunanistan, n° 26698/05, 23 Temmuz 2008 tarihli karar
- Turan Biçer/Türkiye, n° 3224/03, 30 Kasım 2010 tarihli karar
- Umar Karatepe/Türkiye, n° 20502/05 ve 12 Ekim 2010 tarihli karar
- Urcan ve diğerleri/Türkiye, n° 23018/04, 23042/04, 23034/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 ve 23676/04, 17 Temmuz 2008 tarihli karar
- Vasileva/Danimarka, n° 52792/99, 25 Eylül 2003 tarihli karar
- Wieser/Avusturya, no 2293/03, 22 Şubat 2007 tarihli karar
- Winterwerp/Hollanda, n° 6301/73, 24 Ekim 1979 tarihli karar